

INVĂȚĂMÎNTUL PAPIROLOGIEI LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI

IOSIF E. NAGHIU

Momsen spunea că „Secolul al XX-lea va fi secolul papirologiei, așa cum secolul al XIX-lea a fost secolul epigrafiei”¹. Papirologia devine știință autonomă abia pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, iar cuvîntul *papirologie* este folosit pe la 1890 cînd începe „era papirologiei”. Această știință studiază documentele scrise pe materii perisabile, papiri, ostraca, plăci de argilă, lemn. Planta acvatică *Cyperus papyrus*, din familia ciperaceelor are rizom, tulpină de 2—5 metri, inflorescență în formă de umbrelă. Crește în Siria, Palestina, Africa tropicală și pe insulele Mascareno. Arabii au cultivat această plantă și au extins-o pînă la Siracuză și pînă la vulcanul Etna. Plinius cel Bătrîn descrie planta în *Historia naturalis* XIII, 11—13, unde se arată și procedeele folosite pentru pregătirea foilor pe care scriau textele. Egiptenii cunoșteau măiestria prelucrării foilor plantei *Cyperus papyrus*, pentru ca să devină material pe care să se poată scrie textele. Cele mai multe texte scrise pe papiri sînt în limba greacă.

Au fost descoperiți însă și papiri cu texte latinești. R. Cavaenile a publicat *Corpus papyrorum latinorum* ce cuprinde 345 de inscripții, pe cînd numărul papirilor cu texte grecești este mult mai mare. Numai la Oxyrinchos au fost descoperiți vreo 7000 de papiri (contracte, cereri, scrisori, horoscoape, invocații magice, texte religioase, etc.).

Cel mai vechi papirus cunoscut este din anul 311 î.e.n. A fost descoperit la Elefantine (azi Asuan). Este un act de căsătorie de pe vremea lui Ptolemeu Soter. Cel mai nou text scris pe papiri este din anul 710 e.n. și reprezintă corespondența unui guvernator arab cu administrația greacă (bizantină) a unui sat. Deci papirologia studiază papiri ce cuprind texte de la anul 311 î.e.n. pînă la 710 e.n. Pe papirus s-au scris cărți literare, filosofice, juridice, dar și contracte, acte de vânzare-cumpărare, scrisori particulare, horoscoape, cereri adresate regilor, dări de seamă cu caracter politic, rugăciuni, scrieri religioase, documente eminate de la diverse cancelarii regale, etc. Papirii fabricați în Egipt se vindeau în mai multe țări. În anul 1752 au fost scoși papiri din lava de la Herculaneum. Deși papirii erau carbonizați au putut fi descifrate textele scrise. În anul 1962 au fost descoperiți papiri cu texte orifice. Papirologii au stabilit că pînă pe la anul 400 e.n. textele sînt scrise cu litere cursive, pe cînd după 400 încep să fie cu înflorituri de epocă. Marile biblioteci au depus eforturi deosebite pentru ca să poată achiziționa papiri.

Papirii se împart în literari și neliterari. După colecția de papiri a Muzeului Britanic au fost publicate la anul 1891 opere grecești de mare importanță: 1) Constituția Atenei de Aristotel; 2). Mimii de Herondas. Tot după papiri au

¹ *Encyclopedia universalis*, vol. XII. Paris, 1968, p. 495.

fost publicate fragmente inedite din Sofocle, Euripide, Hiperide și au fost identificați autori greci necunoscuți ca Bachilides, Timotei din Milet, Menandru. Se fac descoperiri importante în domeniul papirologiei și în epoca noastră. La anul 1958 V. Martin a publicat o comedie necunoscută de Dyscolos, după papirii descoperite de Bodner. În colecțiile de papiri au mai fost descoperite opere importante ca Păstorului lui Hermas, Evanghelii apocrife, opera numită Cuvintele lui Isus, celebrele Discuții ale eruditului Origen cu Heraclit, publicate în 1959 de Scherer. Papirologii au stabilit că textul Constituției Ateniene a lui Aristotel este o copie de pe la anii 80—100 î.e.n. S-au mai descoperit documente economice de la Zenon, ministrul de finanțe al lui Ptolemeu Filadelful, un document prin care pe la anii 350 Abymeus a comandat statuete de cavaleri romani.

Munca papirologilor constă în descifrarea textelor, transcrierea, datarea și comentarea textelor. Textele papirologice sînt anterioare manuscriselor.

De asemenea, s-au ocupat de papiri erudiți ca Mabillon, Montfaucon, Maffei. În 1905 a apărut celebra carte a lui G. Marini „I papiri diplomatici” (Roma). Încă în 1752—1754 au fost găsiți papiri carbonizați pe care i-au achiziționat bibliotecile din Italia. Uneori, pe contrapagina papirilor s-au scris alte texte. Papirii ce cuprind documente papale, ca și cei de la Ravenna i-au preocupat de mult pe istoricii italieni. Au fost găsiți papiri și în morminte, la egipteni și uneori la greci. Lîngă Abusiri, s-au găsit într-un mormînt Iliada, apoi texte religioase scrise pe papiri și puse lîngă trupul mortului. A fost găsit într-un mormînt chiar Fedon de Platon, scrise pe papiri. După ce s-a descoperit metoda de restaurare a papirilor a început o adevărată campanie, iar marile biblioteci au publicat cataloage ale papirilor.

F. G. Kenyon a publicat în 1893 primul volum din catalogul papirilor păstrați la Muzeul Britanic din Londra. În 1896 B. P. Grenfell a descoperit papiri cu texte erotice, pe care le-a editat în traducere engleză. Apar și reviste specializate pentru studiul papirilor (de exemplu *Archiv für Papyrusforschung*, *Aegyptus*, iar *Revue des études grecques* în secolul nostru publică foarte multe studii de papirologie. Toate publicațiile ce se ocupă de istoria antică și medievală au și cronici papirologice.

Despre papiri s-a vorbit întîia oară în lumea modernă în 1778. Un negustor a găsit lîngă localitatea El-Gizeh vreo 40—50 de suluri de papiri. Cardinalul Ștefan Borgia directorul Bibliotecii Vaticanului, sprijinitorul lui Gheorghe Șincai la Roma, a reușit să le achiziționeze și le-a transportat la Biblioteca Vaticanului. Au fost publicate de Nicolaus Schov (danez) sub titlul *Carta papyracea graece scripta Musei Borgiani*, Roma, 1788, carte reeditată în 1915. Deci, în 1789 a apărut prima carte de papirologie și a rămas unica operă de acest fel cîteva decenii. În 1820 au fost descoperite suluri de papiri în necropola din Teba și în Serapeum-ul din Memfis care au ajuns la Paris, Roma, Leiden, etc.

Au început să apară cataloage ale sulurilor de papiri. Cardinalul Angelo Mai a publicat în 1831 *Classicorum auctorum e Vaticanis codicibus editorum series*. În 1841 a apărut cartea lui Peyron despre Papirii Muzeului Britanic din Londra și ale Muzeului Vaticanului. Arhiducele Ranieri a achiziționat în 1877—1878 un număr mare de suluri de papiri de la negustori egipteni. Pe încetul s-au elaborat studii despre limba greacă a papirilor, despre importanța lor pentru dreptul roman, mai ales pe baza documentelor din colecția arhiducelui Ranieri de la Viena, care are și un număr mare de suluri de papiri în limba arabă.

Arabii au început să scrie pe papiri după anul 640, după cucerirea Egiptului și au fost apoi musulmani care au scris în limba arabă, pe papiri multe texte oficiale și administrative.

În epoca noastră europenii pot face săpături papirologice numai cu aprobarea guvernului egiptean. Papirologii egipteni au efectuat săpături la Tell-Edfu în Egipt. În Polonia, primul seminar de papirologie a fost creat la Universitatea din Varșovia în anul 1945 de profesorul Ierzy Mantofel, iar prima catedră de papirologie a fost înființată la Universitatea din Cracovia pentru Rafael Tarbenseg.

După moartea lui Rafael Tarbensag și a lui Ierzy Mantofel, au urinat profesorii Henric Cupișevschi și Ana Sviderec. Eva Vopszitca, specialistă poloneză a ținut cursuri și la Paris².

În Statele Unite apare Jurnalul de papirologie juridică. Au fost descoperite atât de multe documente juridice scrise pe papiri, încât s-a creat și o disciplină nouă, papirologia juridică.

În țara noastră papirologia a ajuns să fie predată încă din 1934 la Facultatea de drept a Universității din Iași de profesorul Ion N. Coroi, de la catedra de drept roman, organizatorul unui seminar și al unui institut de drept roman și papirologie³.

Ion N. Coroi s-a născut la 26 octombrie 1878 în orașul Birlad. A urmat școala primară și liceul la Birlad, apoi dreptul la București, la Lausanne, Geneva, Paris și Viena. În 1905 își ia licența în litere, iar în 1909 licența în drept la Paris. În 1912 își trece doctoratul în științe juridice la Paris, cu teza *La violence en droit criminel roman*, Paris, 1915. La Paris a urmat celebra școală de bibliografie *École des chartes*, și de limba greacă la München. Reîntors în țară și-a trecut examenul de abilitate ca docent la dreptul român, la Universitatea din București. La 1 noiembrie 1917 a fost numit profesor suplinitor la Universitatea din Iași, iar la 1 februarie 1920 profesor titular de drept român la Facultatea de drept a universității din Iași. A participat la Congresul de drept roman de la Roma, la Congresele de papirologie de la Florența și Oxford, la Congresele de bizantinologie de la Sofia și Roma, la al șaselea congres internațional de istorie de la Varșovia din 1933, la al șaptelea congres internațional de istorie de la Zürich, la congresul Societății de istoria dreptului de la Lausanne și Dijon.

Ion N. Coroi a publicat multe lucrări de drept roman și de papirologie.

Dintre lucrările mai importante amintim câteva apărute în țară și în străinătate, din domeniul dreptului dăr și al papirologiei :

1. *La jurisprudence relative à la dote mobilière*, Paris, 1911.
2. *La violence en droit criminel roman*, Paris, 1915.
3. *Caius Vibius Maximus praefectus Alexandriae et Aegipti*, Paris, 1934.
4. *Le conventus juridicus en Egypte aux III premiers siècles de l'empire romain*, Sofia, 1934.
5. *Le P. Oxy III 471. Une cognitio caesariana sous Trajan*, Milano, 1936.
6. *Les chrétiennes de la Bythinie et du Pont au temps de Pline le Jeune*, Roma, 1936.
7. *Edictul împăratului August din Creta-Cyrene*, 1930.
8. *Săpăturile de la Doura-Europos pe Eufrat*, Cluj, 1937.
9. *Titus Statillus Taurus et son procès pour magie et pour repétundae sous l'empereur Claude*, Paris, 1937.
10. *La papyrologie et l'organisation judiciaire de l'Egypte sous le Principat*, Bruxelles, 1938.
11. *Nouveaux éclaircissements sur la correspondance de Pline et de Trajan par rapport aux chrétiens*, Bruxelles, 1938.
12. *Le procès de Serapion et de Dionysio au temps de Hadrien*, Roma, 1939.

² A. Bataille, *Papyrologie*, în „Encyclopedie de la Pleiade. L'Histoire et ses méthodes”, Paris, 1961 ; A.S. Hunt, C.C. Edgar, *Select Papyri*, vol. I, 1932 ; vol. II 1934 ; vol. III 1940 (publicat de D. L. Page) ; P. Jongonet, *La vie municipale dans l'Egypte Romaine*, Paris, 1911 ; N. Lewis, *L'industrie du papyrus dans l'Egypte gréco-romaine*, Paris, 1934 ; E. Mayser, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit*, Leipzig, 1923—1934 ; L. Myltheis, U. Wilcken, *Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde*, Leipzig—Berlin, 1912 ; M. Norsa *Scrittura litteraria greca*, Firenze, 1964 ; E. G. Turner, *Greek Papyri*, Oxford, 1948.

³ Stelian Neagoe, *Triumful rațiunii împotriva violenței. (Viața universitară interbelică)*, Iași, Ed. Junimea, 1977, p. 105—106, 120—124, 127—129, 154, 165.

13. *La cognito extraordinaria en Egypte sous les empereurs de Constantinople*, Paris, 1939.

14. *L'administration de la justice en Egypte sous les empereurs de Constantinople*, Paris, 1939.

15. *P. Oxy III 471, 472 și 486. Texte și transcriere*, București, 1941.

16. *Ta ton Ellinon sonati d'après l'edit XII de Cyrenei*, București, 1941.

17. *Itinerarul de la Odessos la Olbia în sec. al III-lea e.n.* București, 1941.

18. *Quelques contributions a l'histoire de l'archidicaste et du gymnasiarche*, Bucarest, 1941.

Din bogata și rodnică sa activitate ne vom referi numai la acțiunea sa de pionierat, în ce privește studiul papirologiei în învățământul superior de la Iași. Despre activitatea sa didactică și științifică a scris câteva dări de seamă ce cuprind și datele referitoare la învățământul papirologiei la Universitatea din Iași.

1. *Activitatea didactică și științifică 1936—1937*, București, Socec, 1937, 4 p.

2. *Activitatea didactică și științifică 1937—1938*, Iași, Terek, 1938, 4 p.

3. *Activitatea didactică și științifică 1938—1939*, Iași, Terek, 1939, 4 p.

4. *Institutul de drept roman și papirologie 1939—1940*, Iași, Terek, 1940, 14 p.

5. *Activitatea didactică și științifică 1940—1941*, Iași, Terek, 1941, 15 p.

Ion N. Coroi scrie că „În România papirologia, adică studiul documentelor scrise cu litere grecești și mai rar latine pe papiri cu excluderea textelor literare, este o știință cu totul nouă. În nici o Universitate nu există la noi un învățământ sistematic al papirologiei, dar, am mai spus-o și o repet, profesorii de la drept roman, cei de la istoria antică și de filologie clasică obișnuiesc să-și întrețină ocazional studenții cu utilitatea și interesul noilor descoperiri în materia ce predau”⁴.

În anul 1934 Ion N. Coroi a ținut la Facultatea de drept a Universității din Iași un curs liber despre *Instituțiunile juridice ale Egiptului în epoca Lagizilor și sub romani*. Acest curs a stîrnit interesul studenților și se ținea joia de la 5 la 7. Textele grecești de pe papiri nu pot fi interpretate de pe papiri în original. Se vor putea face astfel de interpretări numai „cînd auditorii acestui curs vor fi căpătat oarecare cunoștințe în materie, adică în studiul limbii grecești. Biblioteca Institutului este relativ bogată, dar ea nu posedă colecții originale de papiri, astăzi foarte costisitori. Mai mult încă, statele și societățile particulare, care se interesează de aceste documente, fac ele singure și pe cheltuiala lor proprie, săpături în Egipt și cum ieșirea papirusurilor din această țară a fost deja de cîțiva ani categoric interzisă, ele fiind considerate ca bunuri naționale, cele mai multe state interesate au creat școli proprii pentru studiul științei papirologice așa cum s-a întîmplat în Anglia, Franța, Italia, Spania, etc.” (Idem, p. 11—12). În 1940 Institutul avea 1200 volume, perfect catalogate, atît pe nume de autor, cît și pe nume de materii și aceasta după sistemul cel mai nou al Bibliotecii Naționale de la Paris (sistem Tim.) Institutul ieșean a colaborat cu Fundația egiptologică Regina Elisabeta din Bruxelles și posedă un repertoriu complet de fișe (sistem internațional) începînd din anul 1922 pentru papirologie și din anul 1934 pentru egiptologie. Sistemul internațional de fișe de la Bruxelles era un instrument de lucru deosebit de important, oferind studenților și cercetătorilor ieșeni posibilitatea de a avea fișe redactate după sistemul internațional al Institutului de cooperare internațională de la Bruxelles din 1922 pînă în 1939 pentru papirologie, iar din 1934 pînă în 1939 pentru egiptologie. Aceste fișe de papirologie dactilografiate pe ani și în cadrul anilor pe autori devin bibliografii de specialitate, lucrări deosebite de importante și de utile pentru cei care se ocupă de istorie, de drept, și încă din 1934 a ținut la Facultatea de drept din Iași un curs despre *Instituțiunile Egiptului roman*, lecții pe care le-a transformat în curs de doi ani, despre organizarea administrativă a Egiptului roman, religia, cultura, creșterea de filologie clasică. Profesorul Ion N. Coroi s-a specializat în istoria Egiptului și educația, finanțele, industria și comerțul, fronde și liturghii, armata și po-

⁴ Ion N. Coroi, *Activitatea didactică și științifică pe 1940—1941*, Iași, Tip. Terek, 1941, p. 11.

liția. Interpretările pe texte papirologice aveau loc de obicei în anul al doilea de studii, după ce studenții căpătau oarecare cunoștințe în materie⁵.

Ce scop avea institutul de papirologie? Profesorul Ion N. Coroi⁶ mărturisește: „*Ambițiunea*”. Institutul de papirologie este de a putea servi ca instrument de lucru unui număr cât mai mare posibil de cercetători. La îmbogățirea și perfecționarea acestui Institut consacram toate eforturile noastre. Punând la dispoziția cercetătorilor o bibliotecă cât mai bine formată și o documentare sigură și la zi Institutul va putea facilita eventualele lucrări în acest domeniu și va ajunge astfel la schimbul științific mai necesar în domeniul papirologiei decât în oricare altul⁷.

În Anuarul Universității din Iași pe anii 1930—1935 apare biografia profesorului Ion N. Coroi⁸. La pagina 315 citim că în 1934—1935 a ținut curs de papirologie despre Instituțiile Egiptului roman pentru anul întâi licență și se precizează că este primul curs de acest fel la Facultatea de drept. În Anuarul Universității din Iași pe anul 1935—1936 apare Biblioteca Institutului de papirologie atașată catedrei de drept roman cu 400 de cărți⁹. În anul universitar 1936—1937 apare în Anuarul Universității din Iași (p. 81) Institutul de egiptologie și papirologie juridică de pe lângă Catedra de drept roman. 1) *Cursuri*: Istoricul instituțiilor Egiptului; 2) *Seminarii*: Interpretări de texte papirologice (2 ore pe săptămână).

Biblioteca Institutului de egiptologie și papirologie juridică are 670 de cărți și primește 30 de reviste de specialitate.

În anul universitar 1937—1938 apar la dreptul roman *Lucrări de papirologie*. Interpretarea de texte papirologice relative la materia obligațiilor: P. Oxy III 472 și 486 (Anuarul Universității din Iași pe 1937—1938, p. 96).

Tot la catedra de drept roman a profesorului Ioan N. Coroi apare Institutul de drept roman și papirologie. *Cursuri*: Curs asupra Administrației, justiției și dreptului privat în Egiptul roman (2 ore pe săptămână). Biblioteca Institutului de drept roman și papirologie a sporit în anul universitar 1937—1938 cu: opere 970, volume 1400, colecții de reviste 42, volume 380. Total 1010 volume. Biblioteca avea un registru inventar și două registre pe fișe cu câte 2000 fișe fiecare, registre întocmite după modelul Bibliotecii Naționale din Paris. Revistele sînt proteguate prin cartonașe cu coperta de mică (Anuarul Universității din Iași, pe 1937—1938, p. 96).

În 1936 Ministerul educației naționale a creat la Iași, pe lângă catedra de drept a Universității din Iași, unde există o bibliotecă de papirologie și o sumă pentru acest institut pentru cumpărarea de cărți și reviste.

În anul universitar 1939—1940 Institutul de drept roman și papirologie juridică era abonat la 50 de reviste de specialitate. A depus eforturi pentru papirologie din motivul următor: „Am observat dealtmîntrelea că studenții noștri arată un deosebit interes studiului papirologiei, căci el corectează într-o largă măsură, ceea ce dreptul roman are atît de abstract și de arid prin analiza cazului practic în fiecare materie specială” (Idem, p. 11). Profesorul Petre Andrei a aprobat subvenții pentru cumpărarea de cărți și reviste.

Biblioteca Institutului de drept roman și papirologie poseda 1250 volume, iar în anii 1938—1939 a crescut cu 58 opere în 210 volume, plus 12 colecții în 410 volume (Anuarul Universității din Iași pe 1938—1939, p. 126—127).

În 1938 profesorul Ion N. Coroi a avut concediu de o lună și cinci zile de la 10 ianuarie pînă la 15 februarie 1938 concediu de studii de drept roman și pedagogic la Universitatea din Roma pentru dreptul roman și papirologie (Anuarul Universității din Iași, pe 1937—1938, p. 59—60). În anul universitar 1938—1939 Institutul de drept roman și papirologie din Iași a avut *Cursuri*: Lecții asupra administrației Egiptului de la Alexandru cel Mare pînă la Iustinian.

⁵ Ion N. Coroi, *Activitatea didactică și științifică pe 1938—1939*, Iași, Tip. Terek, 1941, p. 11.

⁶ Ion N. Coroi, *Activitatea științifică și didactică pe 1937—1938*, Iași, Tlp. Terek, 1938, p. 4.

⁷ Anuarul Universității din Iași pe 1930—1935, p. 214—215.

⁸ Anuarul Universității din Iași pe 1935—1936, p. 146.

Aceste cursuri și seminarii de papirologie aveau loc la Facultatea de drept a Universității din Iași, unde exista o bibliotecă de papirologie și o colecție de fișe cu toate publicațiile de papirologie într-o vreme în care la marile universități din Apus nu existau astfel de cursuri și de seminarii. Mai mult de cît alt, în 16 februarie 1937 Ministerul Educației Naționale a numit cu adresa nr. 50486 un asistent suplinitor la Institutul de papirologie juridică de pe lângă catedra de drept roman (Anuarul Universității din Iași, pe 1936—1937, p. 32). Deci, autoritățile românești au aprobat în 1937 nu numai institutul, biblioteca, seminariile și cursurile de pedagogie, ci chiar un post de asistent de papirologie, pe cînd la universitățile vechi cu tradiții nu existau astfel de cursuri, de seminarii și cu alt mai puțin posturi de asistenți.

Ion N. Coroi a prezentat comunicarea „Papirologia și administrația justiției în Egiptul imperial „la Congresul internațional de la Bruxelles, din anul 1938 și a fost foarte apreciat de specialiști. Ion N. Coroi s-a ocupat de papirologie ca jurist. Papirusurile au preocupat și istoricii literari. U. Wilcken a reușit să reconstituie cu ajutorul papirologiei sistemul fiscal din Egiptul stăpînit de romani⁹. Vechii papiri cuprind multe documente administrative, economice, juridice. Ion N. Coroi, fiind specialist în dreptul roman a studiat din papirologie mai ales ceea ce se referă la dreptul roman. A fost elaborată o paleografie a textelor scrise pe papiri (să amintim: C. Wessely *Papirum scripturae graecae specimena isagogica*, Lipsca, 1910. F. G. Kenyon, *The paleography of Greek papyri*, Oxford, 1898. W. Schubart, *Griechische Paleographie*, München, 1925)¹⁰.

LA PAPYROLOGIE A L'UNIVERSITÉ DE IASSY

Résumé

En 1934 le professeur I. M. Coroi de la chaire de droit romain, de l'Université de Iassy, a commence a renseigner la papyrologie et il a organise aussi un séminaire (cabinet) et un „Institut de droit romain et papyrologie“ doté avec une riche bibliothèque.

⁹ P. Collomt, *La papyrologie et l'histoire du droit*, in „Münchener Beiträge“, XIX, p. 186—282.

¹⁰ Ca manuale generale de papirologie cităm: 1. U. Wilken și L. Mittheis, *Grundzüge Chrestomatie der Papyrskunde*, Berlin, 1918; K. Preisendanz, *Papyrus kunde und Papyrusforschung*, Leipzig, 1933. Din seria cataloagelor de papiri din diverse biblioteci amintim: *Agyptische Urkunden aus dem Museen zu Berlin, Berlin*, vol. I—VIII, 1893—1935; O. Robenshon, *Elephantine Papyri*, Berlin, 1907; J. Nicole, *Les papyrs de Genève*, Genève, 1896—1906, *Greek Papyri in the British Museum*, vol. I—V, 1893—1917; J. Maspero, *Papyrus Grecs d'époque byzantine*, vol. I—II, Cairo, 1911—1916; A. Calderoni, *Papyri Milanesi*, Milano, 1928; *Papyri Greci e Latini*, vol. I—X, Firenze, 1911—1932; C. C. Edgar, *Zenon Papyri*, Vol. I—II, Cairo, 1925—1931.